

ФІЛОСОФСЬКА ОНТОЛОГІЯ

УДК 111.1

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.2.1>

Спаський Ігор Дмитрович

аспірант кафедри філософії
факультету історії та філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0003-0480-9264

ПРОБЛЕМИ СОФІЙНОЇ ОНТОЛОГІЗАЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ ГОСПОДАРСТВА

Актуальність проблеми. Сучасна системна криза, поза всяким сумнівом, торкнулася як теоретичного знання, так і безпосередньо економічного життя. Цим викликано актуальність ревізії історичної спадщини економічної думки у цілому та її окремих напрямів, а також здійснення розумової рефлексії на предмет пізнавальних можливостей і обмежень. Аналіз економічної думки в історичній ретроспективі висвітлив декілька теоретико-методологічних проблем. Це так звана ізольованість теоретичних викладок від таких важливих аспектів економічної науки, як економічна антропологія та аналіз соціальних, екологічних та навіть психофізіологічних аспектів дійсності.

Мета. Розкрити можливості софійної онтологізації господарської думки у традиції філософії господарства, щоб підвищити евристичний потенціал сучасної економічної та господарської думки.

Методи та результати дослідження. У статті розглядається проблема софійної онтологізації у практиках філософської рефлексії мислення. Софійну онтологізацію господарства можливо визначити як комплекс філософських рефлексій софійних досвідів у контексті господарства. Автор ґрунтується на практиках софійної онтологізації, існуючій у традиції філософії господарства. Це дає змогу підвищити евристичний потенціал економічного мислення та надати йому нову перспективу енергії та сенсів. Софійна онтологізація економічного мислення спроможна, на думку автора, подолати деякий тоталітаризм, присутній у традиційній економічній думці.

Практики філософської рефлексії економічного мислення сприяють, з одного боку, визначенню думкових ходів, які виникають у межах тих чи інших шкіль економічної думки. З іншого боку, виникає можливість практикувати багатомірне мислення в економічній теорії, що у цілому спрямоване на підвищення якості економічного мислення та можливостей його практизації.

Софійна етика та естетика мислення надають певні орієнтири щодо якості і глибини економічного мислення. Практики ж софійної онтологізації мислення розширюють його евристичний потенціал та додатково стимулюють думкові процеси шляхом енергійної та сенсової ініціації.

Софійна онтологізація господарства у цілому розкриває методологічний принцип всеєдності, що дає змогу возновити думкові лакуни, існуючі у господарчому мисленні у цілому та різних рефлексіях господарської думки. Це дає змогу суттєво розширити евристичний потенціал філософських рефлексій теорії господарства та окремих напрямів господарської думки.

Ключові слова: софійна онтологізація, філософія господарства, господарче мислення, рефлексія економічного мислення, методологія філософії господарства.

Вступ. На початку 2000-х років в економічній теорії з'являються дискусії, предметом яких є критичне осмислення пізнавального і прогностичного потенціалу існуючого «мейнстріму». М. Блауг у роботі «Тривожні процеси в сучасній економічній теорії» [2] також відзначає проблеми невідповідності існуючого економічного знання суті процесів, що відбуваються, і принципів відрив від господарської практики. Критикує ідеї рівновесності економічної системи

і пов'язані з ними дослідження У. Баумоль у роботі «Чого не знав Альфред Маршал: внесок ХХ століття в економічну теорію» [3]. Т. Лоусон розкриває проблеми обмеженості економічного знання у праці «Сучасна» економічна теорія «у світлі реалізму» [4]. Серед російськомовних авторів також зростає градус критичних статей щодо економічного мейнстріму. Д. Расков у роботі «Економічна теорія як риторика» [5] розглядає економічну теорію як майданчик словесних ігор, відірваних від дійсності. Проблеми нецілісності знання відзначає М. Румянцев у праці «Холізм і раціональність в економічній теорії» [6] і етичні проблеми економічного знання у «Філософії економічних цінностей в контексті вітчизняної духовної традиції» [7]. Контрастно піднімаються проблеми кризи економічної теорії В. Полтеровичем у роботі «Криза економічної науки» [8]. Проблема відділення економічного знання від економічного середовища розкривається О. Богомолвим у дослідженні «Економіка і суспільне середовище: взаємозв'язок і взаємовплив» [9]. Необхідність гуманізації економічної теорії та її виходу з парадигмального полону відзначає Н. Ведін у роботі «Гуманізація економічної теорії як системоутворюючий принцип її адекватності сучасним реаліям» [10]. У цілому авторами критикується як відчуженість економічного знання від дійсності, так і використання не цілком адекватного дослідницького інструментарію. Багаторазово критикується ідея рівноваги економічних систем і відсутність сутнісних досліджень, які виводять за межі самозамкнутих теоретичних конструкцій.

О.І. Ананьїн у доповіді «Онтологічні передумови економічних теорій» [11] формулює розмежування між теоретичним знанням і онтологією: «Теоретичне дослідження покликане відкривати нові факти і закономірності, онтологічний аналіз – виявляти приховані передумови, що лежать в основі відповідних теорій, відтворювати їх реальний контекст і сенс, забезпечувати необхідне тло для порівняння конкуруючих теорій і структурування накопиченого запасу знань» [11, с. 6–7]. Онтологія розкриває простір економічної реальності, визначаючи характеристики її елементів, що лежать в основі теоретичних конструкцій, властивостей цих елементів, зв'язків і відносин між ними [11, с. 7]. О.Б. Кошовець та І.Е. Фролов ставлять проблему так: «Однією із центральних і найбільш дискутованих проблем методології економічної науки є питання про причини кризового стану т. зв. «чистої теорії» економічної науки. Ця тема приймає різні обороти: у чому причина відірваності «чистої теорії» від реальних проблем економічної політики, у чому її користь і яке її справжнє значення як для практики, так і для розвитку самої науки, і т. д. Очевидно, що всі ці проблеми так чи інакше впираються в ключове питання про те, а що, власне, описує «чиста теорія», наскільки адекватно відображає процеси реального світу або, інакше кажучи, чи відповідає «чиста теорія» економічній реальності і т. п. на ці запитання, викликані специфікою розвитку економічної теорії (мейнстріму), де в силу історичних обставин домінуючу роль грає математична форма подання знання, а розвиток теоретичного корпусу характеризується наростанням застосування різних прикладних математичних методів для вирішення проблем економічної науки. Відомо, що теоретичне ядро мейнстріму будувалося з орієнтацією на загальні принципи побудови знання в математизованому природознавстві (фізиці), яке виступало зразковою парадигмальною наукою» [12].

Дослідження, проведене О. Ананьїним, а також критичні дискусії щодо мейнстріму економічної науки відображають три рівні онтологічної ізоляції. Економічна теорія, взята в чистому вигляді, має три рівні онтологічних обмежень. Перший рівень – це самозамкнуті теоретичні побудови, що не виходять на рівень реальності елементів, на яких ці побудови виникають. Другий рівень пов'язаний із відмежуванням економіко-теоретичного знання з онтологією повсякденності, у зв'язку з чим розглядаються теоретичні конструкції загального характеру, що не мають прямого виходу на повсякденні економічні практики. О.І. Ананьїн піднімає цю проблематику в доповіді «Економіка: наука і/або мистецтво» [13]. Також присутня відчуженість економічних знань від людини або антропологічний розрив, який утілюється у філософській думці у вигляді критики абстрактних начал економічного знання, економічного матеріалізму чи економізму.

Мета та завдання. Мета статті – дослідження евристичного потенціалу софійного мислення в традиції філософії господарства стосовно сучасної системної кризи і вирішення економіко-теоретичних і прикладних проблем.

Завдання дослідження:

1. розкрити особливості онтологізації в західноєвропейській традиції економічної думки;
2. розкрити взаємозв'язок західноєвропейської філософської традиції та економічної теорії, а також показати особливості онтології економічної теорії;
3. дослідити особливості онтологізації в сучасній філософській думці;
4. показати початок філософії хазяйства С.М. Булгакова і розкрити особливості його софійної онтологізації господарства як особливого феномену філософської думки;
5. розкрити особливості софійного мислення як рефлексії софійного досвіду;
6. показати особливості сучасної філософії господарства як форми рефлексії софійного досвіду господарства в сучасному світі;
7. розкрити можливості софійного осмислення сучасної світової системної кризи;
8. показати і проаналізувати можливі форми і напрями практизації сучасної філософії господарства.

Методи дослідження. Дослідження ідеї софійної онтологізації господарства вимагало застосування методології, яка враховувала б не лише історико-філософські, а й світоглядні, антропологічні і соціокультурні рівні проблеми. У роботі поєднуються методи класичного і некласичного філософського дослідження. Використовуються діалектичний підхід, метод єдності історичного і логічного, діалогічний погляд на становлення позицій, соціально антропологічний і синергетичний підходи. Завдяки поєднанню принципів логічного та історичного пізнання стало можливим простежити еволюцію основних етапів онтологізації в досить широкому філософському і соціокультурному контекстах.

Результати. Відсутність в економічній теорії онтології дійсності й онтології людини, а також онтології повсякденності є причиною герметизації її дискурсу, тим самим істотно обмежуючи дослідний і прогностичний потенціал. Заповнення зазначених розривів можливо в процесі онтологізації економіко-теоретичного знання, здійснюваного одночасно по всіх трьох напрямках. Економічна дійсність утворюється в результаті спільної діяльності економічно активних людей. Так виникають виробництво, ринки, конкуренція і монополії. Виникає необхідність в економічній політиці і господарському управлінні. Онтологічні розриви, присутні в економічній дійсності, з одного боку, виражаються в економічній теорії, а з іншого – нею ж посилюються і консервуються. Це пов'язано з особливостями процесу об'єктивізації економічних навчань у формах економічної культури суспільства й економічної політики.

Під час дослідження сучасних текстів із філософії господарства передусім звертається увага на їх наповненість софійною етикою та софійною естетикою. Софійна етика та софійна естетика є важливим орієнтиром мислення у рефлексіях філософії господарства, утворюючи особливі пресупозиції сприйняття дійсності. Це відображено у низці робіт.

Софійна етика своїм корінням сягає у християнську аскетичну традицію розумного діяння. Софійна естетика пов'язана з традицією, яка бере свій початок ще з античного осмислення світу. Філософська рефлексія софійного досвіду у вимірі господарства відокремлює думкову традицію, започатковану С.М. Булгаковим та відроджену у 90-х роках ХХ ст. Ю.М. Осиповим та його послідовниками, від філософії економіки та економічної теорії.

Аналіз сучасних текстів із філософії господарства безпосередньо свідчить про те, що софійний досвід господарства є основою рефлексій у цій думковій традиції. Рефлексія софійного досвіду суттєво утворює існуючі процеси інтеграції і диференціації знання у сучасній філософії господарства. Цей процес можливо розуміти як софійну онтологізацію господарства.

Звернення до філософської рефлексії економічної думки та здійснення думкової процедури онтологізації, ґрунтуючись на дослідженнях філософії господарства, спрямоване на вирішення цих проблем. Сучасні дослідження економічного мислення та можливостей його рефлексії за останні десятиріччя доповнені популяризацією відкриттів у нейрофізіології та нейропсихології. Це дає змогу зробити процес рефлексії мислення більш обґрунтованим, глибоким та багатомірним.

Софійне мислення Булгакова також уміщує діалектичний метод дослідження. Діалектика як метод пізнання дає змогу поєднувати у свідомості трансцендентальні й іманентні аспекти

світу. Але Булгаков приймав не діалектику суперечностей, а діалектику антиномій. Він критично ставився до гегелівської діалектики і вчення про діалектичні протиріччя як спосіб внутрішнього розвитку мислення, що черпає із себе самого своє утримання. Принцип тотожності буття і мислення, що лежить в основі такої діалектики, він уважав «люциферичним». Мислення і буття можуть збігатися лише в Божому, але не в людському розумі. Насправді людське мислення не здатне зробити буття цілком іманентним до себе, підпорядкувати його законам мислення. Між буттям і мисленням людини завжди виявляється невідповідність, яку Булгаков називає антиномією: «Антиномічне мислення оволодіває своїм предметом, робить його собі іманентним лише частково, лише до певної межі, яка і виявляється в антиномії».

На думку С.М. Булгакова, в основі справжнього філософствування лежить особливого роду одкровення, «розумне бачення» ідей, що зближує його з філософією Платона, розуміючи універсальність ідей у силу їх знаходження поза часом і конкретних форм свого втілення. «Вони мають не тільки «художньо-еротичну і релігійно-містичну достовірність, але і логічну значущість як загальні родові поняття. Світ ідей, усе ідеальне актуально міститься у Софії, для створеного світу існує не тільки як основа або причинність, а й як норма, граничне завдання, закон життя. Ставлення ідей до речей, а Софії до світу – це одне і те ж відношення надсучасного до тимчасового».

Конструкт «софійна онтологізація господарства» може бути розкритий у таких аспектах. Перш за все це реально існуючий історичний феномен онтологізації господарства, актуалізований у кінці XIX – початку XX ст. С.М. Булгаковим, а потім, після майже вікового забуття, реактуалізоване на початку 90-х років XX ст. Ю.М. Осиповим. Напряму Ю.М. Осипова розвивається і понині в країнах СНД, а також деяких країнах ближнього і далекого зарубіжжя. Окрім того, конструкт «онтологізація господарства» може бути розкритий із позиції ревізії наявних у традиційній економічній науці онтологій, так і їх відсутності або наявності онтологічних лакун у межах економічних методологій.

Висновки. Практики філософської рефлексії економічного мислення сприяють, з одного боку, визначенню думкових ходів, які виникають у межах тих чи інших шкіл економічної думки. З іншого боку, виникає можливість практикувати багатомірне мислення в економічній теорії, що у цілому спрямоване на підвищення якості економічного мислення та можливостей його практизації.

Софійна етика та естетика мислення надають певні орієнтири щодо якості і глибини економічного мислення. Практики ж софійної онтологізації мислення розширюють його евристичний потенціал та додатково стимулюють думкові процеси шляхом енергійної та сенсової ініціації.

Софійна онтологізація господарства у цілому розкриває методологічний принцип всеєдності, що дає змогу заповнити думкові лакуни, існуючі у господарчому мисленні у цілому та різних рефлексіях господарської думки. Це дає змогу суттєво розширити евристичний потенціал філософських рефлексій теорії господарства та окремих напрямів господарської думки.

На підставі цього дослідження можливо зробити певні висновки та зробити деякі узагальнення.

1. Розкриття софійних аспектів процесів інтеграції та диференціації знання у сучасній філософії господарства можливо відповідно до дискурсивного простору філософії господарства та її методологічних основ. Тобто софійні процеси інтеграції знання ґрунтуються на базисному принципі всеєдності, що розкривається у рефлексивних практиках філософії господарства. Софійні процеси диференціації виявляються в особливостях софійного мислення та його рефлексії, присутніх у філософії господарства. Ці особливості проявляються у так званому «розрізняючому» мисленні, існуючому в опозиції до мислення-тотожності чи тоталітарного мислення.

2. Філософія господарства використовує філософську рефлексію софійного досвіду господарства. Про це свідчить аналіз підходів, що використовуються сучасною філософією господарства, яка розвивається у сучасних умовах.

3. У цьому контексті перш за все важливо відокремити софійний досвід господарської дійсності та безпосередньо досвід економічних практик із його філософською і теоретичною рефлексією. Це суттєво різні дискурси.

4. Філософія господарства використовує безпосередньо концепт софійного знання, який має свої певні особливості та потребує специфічних евристичних підходів. Софійне знання

виникає у процесі софійних досвідів та практик, над якими потім здійснюється філософська рефлексія. Таким чином, під знанням у межах філософії господарства можливо розуміти філософськи відрефлексований господарський софійний досвід.

5. Серед особливостей рефлексій, які здійснюються у філософії господарства, окремо можливо визначити феномен софійної тайни, те, як він розкривається у софійному досвіді, софійному мисленні та їхніх рефлексіях. Визначити феномен тайни, зокрема софійної, та показати її існування у практиках софійного досвіду та софійного мислення у контексті господарства є важливим напрямом, що реалізується у дискурсі філософії господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кругман П. Почему экономическая наука бессильна. URL: <http://slon.ru/articles/130856/>. 09.09.09. (Оригинал статьи: Paul Krugman. How did economists get it so wrong? *The New York Times*. URL: http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?_r=1 (дата звернення: 02.09.2009).
2. Блауг М. Тревожные процессы в современной экономической теории. К вопросу о так называемом «кризисе» экономической науки : материалы теоретического семинара ИМЭМО. 2002.
3. Баумоль У. Чего не знал Альфред Маршал: вклад XX столетия в экономическую теорию. *Вопросы экономики*. 2001. № 2. С. 73–107.
4. Лоусон Т. Современная «экономическая теория» в свете реализма. *Вопросы экономики*. 2006. № 2. С. 75–98.
5. Расков Д.Е. Экономическая теория как риторика. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5. 2005. Вып. 3. С. 15.
6. Румянцев М.А. Холизм и рациональность в экономической теории. *Проблемы современной экономики*. 2004. № 4(12).
7. Румянцев М.А. Философия экономических ценностей в контексте отечественной духовной традиции. *Проблемы современной экономики*. 2005. № 1(13).
8. Полтерович В.М. Кризис экономической науки : доклад на научном семинаре Отделения экономики и ЦЭМИ РАН «Неизвестная экономика». С. 61.
9. Богомолов О.Т. Экономика и общественная среда: взаимосвязь и взаимовлияние : доклад на заседании Секции экономики ООН РАН. 19.12.2006.
10. Ведин Н.В. Гуманизация экономической теории как системообразующий принцип ее адекватности современным реалиям. *Проблемы современной экономики*. 2007. № 1(21). С. 35.
11. Ананьин О.И. Онтологические предпосылки экономических теорий. Москва : Институт экономики РАН, 2013. 50 с.
12. Ананьин О.И. Экономика: наука и/или искусство (научный доклад). Москва : Институт экономики РАН, 2007. 66 с.
13. Кошовец О.Б. Дисциплинарное воспроизводство экономического знания (эпистемологический, онтологический и социально-экономический аспекты). Москва : Институт экономики РАН, 2010.

REFERENCES

1. Kruhman P. (2004) Pochemu ekonomycheskaia nauka bessylna [Why economic science is powerless]. URL: <http://slon.ru/articles/130856/>. 09.09.09. (Oryhynal staty: Paul Krugman. How did economists get it so wrong? / *The New York Times*/ URL: http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?_r=1. 02.09.2009)
2. Blauh M. (2002) Trevozhnie protsessy v sovremennoi ekonomycheskoi teoryu [Anxious processes in modern economic theory]. K voprosu o tak nazyvaemom «kryzyse» ekonomycheskoi nauky: materyaly teoretycheskoho semynara YMEMO. (Sm. Khudorkomov A. Sovremennaia ekonomycheskaia teoriya Zapada).
3. Baumol U. (2001) Cheho ne znal Alfred Marshal: vklad XX stoletyia v ekonomycheskuiu teoriyu [What Alfred Marshall did not know: the contribution of the 20th century to economic theory]. // *Voprosy ekonomyky*. № 2. Pp. 73-107.
4. Louson T. (2006) Sovremennaia «ekonomycheskaia teoriya» v svete realyzma [Modern «economic theory» in the light of realism]. // *Voprosy ekonomyky*. № 2. p. 75-98
5. Raskov D.E.(2005) Ekonomycheskaia teoriya kak rytoryka [Economic theory as rhetoric] // *Vestnyk S.-Peterb. un-ta*. Ser. 5. 2005. P. 15.
6. Rumiantsev M.A. (2004) Kholyzm y ratsyonalnost v ekonomycheskoi teoryu [Holism and rationality in economic theory] // *Problemy sovremennoi ekonomyky*. № 4(12).

7. Rumiantsev M.A. (2005) Fylosofyia ekonomycheskykh tsennosti v kontekste otechestvennoi dukhovnoi tradytsyy [Philosophy of economic values in the context of the national spiritual tradition] // Problemy sovremennoi ekonomyky. № 1(13).

8. Polterovych V.M. (2008) Kryzysekonomycheskoi nauky [The crisis of economic science]. Doklad na nauchnomu semynare Otdeleniya ekonomyky y TsEMY RAN «Neyzvestnaia ekonomyka». S. 61.

9. Bohomolov O.T. (2006) Ekonomyka y obshchestvennaia sreda: vzaymosviaz y vzaymovlyianye [Economy and social environment: interconnection and mutual influence]. Doklad na zasedanyy Sektsyy ekonomyky OON RAN.

10. Vedyn N.V. (2007) Humanyzatsiya ekonomycheskoi teoryy kak systemoobrazuiushchyi pryntsyp ee adekvatnosti sovremennym realyiam [Humanization of economic theory as a system-forming principle of its adequacy to modern realities] // Problemy sovremennoi ekonomyky. № 1(21). P. 35.

11. Ananyn O.Y. (2013) Ontolohycheskye predposylky ekonomycheskykh teoryi [Ontological premises of economic theories]. Moscow: Ynstytut ekonomyky RAN. 50 p.

12. Ananyn O.Y. (2007) Ekonomyka: nauka y/yly yskusstvo (nauchny doklad) [Economics: science and / or art (scientific report)]. Moscow: Ynstytut ekonomyky RAN. 66 p.

13. Koshovets O.B. (2010) Dystsyplynarnoe vosproyvodstvo ekonomycheskoho znaniya (epystemolohycheskyi, ontolohycheskyi y sotsyalno-ekonomycheskyi aspekty) [Disciplinary reproduction of economic knowledge (epistemological, ontological and socio-economic aspects)]. Moscow: Ynstytut ekonomyky RAN.

Spaskyy Ihor Dmitrovich

Postgraduate Student at the Department of Philosophy

Odesa National I. I. Mechnikov University

2 Dvoryanska str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-0480-9264

PROBLEMS OF SOFIA ONTOLOGIZATION IN THE PHILOSOPHY OF ECONOMY

The urgency of the problem. *The current systemic crisis has undoubtedly affected both theoretical knowledge and economic life itself. This causes the urgency of the revision of the historical heritage of economic thought as a whole and its individual areas. As well as the implementation of mental reflection on the subject of cognitive abilities and limitations. Analysis of economic thought in historical retrospect highlighted several theoretical and methodological problems. This is the so-called isolation of theoretical calculations from such important aspects of economics as economic anthropology and analysis of social, environmental and even psychophysiological aspects of reality.*

The aim of the study. *To reveal the possibilities of the Sofia ontologization of economic thought in the tradition of economic philosophy in order to increase the heuristic potential of modern economic and economic thought.*

Research methods and results. *The article considers the problem of Sofia ontology in the practices of philosophical reflection of thinking. The Sofia ontologization of the economy can be defined as a set of philosophical reflections of the Sofia experiences in the context of the economy. The author is based on the practices of the Sofia ontologization, existing in the tradition of the philosophy of economy. This provides opportunities to increase the heuristic potential of economic thinking and give it a new perspective of energy and meaning. Sophia's ontologization of economic thinking can, according to the author, overcome some totalitarianism present in traditional economic thought.*

The practices of philosophical reflection of economic thinking co-create, on the one hand, the definition of thought moves that arise both within certain schools of economic thought. On the other hand, there is an opportunity to practice multidimensional thinking in economic theory. Which in general is aimed at improving the quality of economic thinking and opportunities for its practice. Sophia's ethics and aesthetics of thinking provide some guidelines for the quality and depth of economic thinking. The practices of the Sophian ontologization of thinking expand its heuristic potentials, and additionally stimulate thought processes through energetic and meaningful initiation.

Sophia's ontologization of the economy as a whole reveals the methodological principle of universality. Which provides an opportunity to fill the gaps in thought that exist in economic thinking in general and various reflections of economic thought. This provides an opportunity to significantly expand the heuristic potential of philosophical reflections on the theory of economics and certain areas of economic thought.

Key words: *Sofia ontologization, philosophy of economy, economic thinking, reflection of economic thinking, methodology of philosophy of economy.*